

En mindesten for H. C. Riegels

Af EJVIND CHRISTENSEN

I 1968 afslørede en mindesten for kammerherre H. C. Riegels i Tvorup klitplantage. Stenen står ved Egebaksandevejen, der går mod syd fra Bøgestedrendevejen lidt vest for plantørboligen. På stenen står:

Kammerherre
H. C. RIEGELS
ledede statens første
træplantning i klitterne
1853-61

Christian Riegels var født 1793 på Als, hvor hans fader, justitsråd Hans Riegels var husfoged i Nørre-Herred. I 1839 købte han ejendommen Snoghøj, med hvilken foruden færgeriet fulgte et mindre, lønnet postembede. Her anlagde Riegels en stor planteskole og have; i 1843 stiftede han et haveforeningsselskab for Jylland, Fyn og Slesvig, og senere oprettedes på Snoghøj en elevskole for havebrug. I 1848 udsendte han en bog om emnet: "Til Træplantningens Fremme i Almindelighed, dog fornemmelig paa Hede og andre slette Jorder". Kongen udnævnte ham til "Bestyrer for de nyere Hedekulturer i Jylland", og under 3-årskrigen var han civilguvernør på Als og Ærø. Fra 1852 til 1853 var han medlem af folketinget.

De første plantningsforsøg i klitterne blev imidlertid allerede udført i begyndelsen af det 19. århundrede, men under ledelse af de stedlige sandflugtskommissærer, således Thagaard i Thisted Amt, Lund ved Skagen og Møller i Ringkøbing Amt samt Martens i Randers Amt. I 1817 udgav justitsråd Laurits Esmarch, under hvem sandflugtsagerne dengang hørte, "Historisk Efterretning om Sandflugten i Nørre-Jylland", hvor det i indledningen hedder: "Allernaadigste Konge! Store Strækninger af Jyllands forhen værende Sandørkener sees nu forvandlede til Græsgange, hvor mange Creature finde Føde; andre er endog vundne tilbage til Agerbrug, og aarligen arbeides med Iver paa at tilbagevinde flere. Alt uimodsigelige Virkninger af Regjeringens vise, kraftige og heldige Foranstaltninger, hvorved der nu, formedelst de i de senere Aar skeete Foranstaltninger, tillige er aabnet Udsigter til, at adskillige af disse Strækninger, efter faa Aars Forløb, ville sees prydede med gavnrige Plantninger. Naar da Efterkommerne spørge: hvo der skjenkede dem saadant Gode? ville Aarbøgerne svare: Kong Frederik den Sjette. Derfor, allernaadigste Konge! har jeg vovet at hellige Dem denne historiske Efterretning om Sandflugten i Nørre-Jylland".

Denne indledning, som også selve skriftet, viser Esmarchs faste tro på muligheden af at frembringe skov på klitterne. I 1815 var der på hans foranledning udstedt en kgl. resolution, der bestemte, at de påbegyndte forsøg skulle udvides, og at der kunne udleveres en del frø til private. I årene herefter anlagdes der små plantninger ude i klitterne langs hele vestkysten, her i Thisted Amt således ved Hjørdemaal, Nors, Hansted, Klitmøller, Nørhaa og Tvorup. Denne sidste plantning - kaldet Thagaards plantage - ligger nord for Bøgestedrendehuset og består af

birk, skovfyr og rødgran. Omtrent på samme tid anlagdes der planteskoler et stykke inde i landet på god jord for der at frembringe planter til brug i klitegnene og i øvrigt til vederlagsfri uddeling til beboerne i amtet. Sådanne planteskoler blev anlagt ved Lønborggård (ved Tarm), ved Thisted og Hjørring samt ved Vestrupgård (ved Saltum). Planteskolerne ved de to købstæder omdannedes senere til anlæg.

De første planteforsøg i klitterne var imidlertid for små og man anvendte træarter, der ikke egnede sig særlig godt til det barske klima, og de blev derfor opgivet i 1842, men det bestemtes, at de skulle bevares til advarsel for senere slægter, idet det hed: "Havde man haft et saadant Erfaringsbevis dengang, da disse Anlæg begyndtes, saa vilde man have sparet Umagen med disse, og jo snarere det nu fremstillede Erfaringsbevis udslettedes, des snarere vilde det maaske glemmes, des mindre advarende Virkning ville det i al Fald have".

Der gik imidlertid ikke mange år, før tanken om at frembringe skov på klitterne atter kom frem. Omkring 1850 blev der slået til lyd herfor i folketinget, og i 1851 fremsatte professor Bjerring et direkte forslag herom i landstinget. Følgen blev, at ministeriet i skrivelse af 1. februar 1853 henvendte sig til kammerherre Riegels med anmodning om at anstille plantningsforsøg i klitterne.

Riegels gik til dette arbejde med stor energi, og allerede en uge efter ministeriets ovennævnte skrivelse fremsatte han over for samme en storstilet plan om at beplante alle klitterne i Vestjylland for at skabe et læbælte for Jylland. Herpå svarede ministeriet imidlertid, at det ikke var meningen, at staten skulle udvide forsøgene, som kun skulle gennemføres for derved at opmuntre de private ejere til selv at plante i klitterne.

Året 1853 regnes for begyndelsen af den egentlige klitbeplantning, idet der fra det år er stadig og uafbrudt fremgang i plantningen. Der blev til de første forsøg udvalgt 3 stykker, hvert på ca. 8 td. land, et i Nr. Elkjær klit, et i Tvorup klit og et i Bordrup; året efter begyndtes et lignende forsøg i Tornby klit.

Intet af disse steder blev jorden købt; man fik kun ejerens tilladelse til at udføre plantningen, der foretoges i selve klitterne. Først plantedes rækker af hvidel - sjældnere rødell og lærk med 12 alens afstand parallelle og vinkelrette på hverandre, og i de derved fremkomne kvadrater såedes eller plantedes mange forskellige træarter og buske:

Eg, bøg, asp, guldregn, ædelgran, skovfyr, hvidgran, østrigsk fyr og Pinus maritima; i 1856 kom også bjergfyrren til samt desuden bukketorn, liguster, robinia, kirsebær, Rosa camna, skyrækker, ask, hyld, forskellige pilesorter og kanadisk poppel; senere igen forsøgtes med stikkelsbær, gyvel, birk, elm, rødgran, kornel, berberis, ribs, røn, hvidtjørn, kastanie og ahorn.

Riegels ejede den sjældne evne at få andre interesseret i sine planer. Hans nevø, redaktør H. F. Riegels, siger i "Minder fra Snoghøj": "Saa meget skal imidlertid være sagt om min Onkels Virksomhed og Planteskolen paa Snoghøj, at det var derfra, at Interessen for Plantning og for

Hedesagen blev vakt i Jylland, og at det var paa denne Grund, at Oberst Dalgas byggede videre". Riegels omtaler herefter de planteskoler og plantninger, der er anlagt af ham selv og to brødre og siger derefter: "Ved Værdsættelsen heraf maa det tages i Betragtning, at min Onkel og senere vi 3 Brødre stod alene om at sprede Interessen for Plantningssagen, medens den endnu var ny. Oberst Dalgas havde det rette Greb paa Sagen, da han fik en hel Armee af Bidragydere i rede Penge til at hjælpe sig med Hedesagen, men det maa ogsaa indrømmes, at det forinden gjorde Arbejde i en væsentlig Grad har lettet ham hans Værk".

Også ved igangsættelsen af klitbeplantningen betød kammerherre Riegels arbejde meget. Det var ingenlunde nogen let opgave, han havde påtaget sig. Til at lede de tre første forsøg havde han mænd, der så godt som ingen erfaring havde i dette arbejde; men desto større er både hans og deres fortjeneste, at arbejdet alligevel lykkedes. Med utrættelig iver kastede han sig over arbejdet; snart opmuntrede han, snart revsede han sine plantører. I en af sine instrukser siger han: "Med al den Umage, jeg gjør mig for at tydeliggøre den Fremgangsmaade, der alene kan sikre mod ethvert tilstødende Uheld, kan jeg nok baade vente og forde en flittig Gjennemlæsning af Instruxen . . . Nøiagtig Efterlevelse af Instruxens Bydende og ingen vilkaarlige Afgivelser bringes paany i Erindring . . . Alt til Culturen henhørende bør som alt forstsvæsen drives med en militair Nøiagtighed, saa gaar alt let; indtræder først Uorden eller Usikkerhed, saa er det saare vanskeligt igjen at komme i en god Gang; og allergalest vilde det blive, naar Enhver vilde handle efter sit Hoved".

I Thisted Amt var på den tid kammerråd, forstkandidat C. C. Andresen sandflugtskommisær, og mens Riegels mente, at klitterne med tiden ville kunne bære skov, hævdede Andresen, at der kun kunne frembringes skov ved at tilplante de mellemliggende sletter; dette medførte en omfattende diskussion mellem de to. Her skal kun gives et lille udsnit af et af Riegels indlæg i denne diskussion: "Sagen er ny og dertil af Vigtighed; - den har derved vundet en ikke ubetydelig Interesse, og der bør altsaa Intet staae uimodsagt, som kunde vildlede den offentlige Mening om et i dets Begyndelse værende Foretagende af saa vigtig Natur . . . Jeg har derved kun at beklage at 20 Aar af mine bedste hengik for at forberede det Resultat, der endelig bevirkede ved en dygtig Indenrigsminister, og ved Rigsdagens velbegrundede Beslutning, da Foretagendet af denne nemlig blev fastsat ved Lov og givet den mest practiske Retning, som vil sikre det mod Tilbagegang; idet det gjordes til Amtsforetagender og underlagdes de respective Amtsraader. Det vil nu ustandset skride frem fra Slægt til Slægt . . . Jeg tør altsaa nok berolige Hr. Kammerraaden og hans Ligesindede med at Hensigten er "at opelske Skov", der naturligvis vil blive meer og mindre frodig eftersom Localiteterne falde; og der altsaa ikke kan plantes efter nogen anden Bestandsplan end den blandede".

I 1857 blev de første småforsøg besigtiget af kyndige mænd, der gik ind for en videreførelse af arbejdet. Herefter vedtoges loven af 29. december 1857, efter hvilken der kunne eksproprieres arealer til træplantning i klitterne. Det blev herefter bestemt, at der i hvert af de fire vestjyske amter skulle erhverves 150 td. land, som i løbet af de følgende 3 år (fra 1. april 1859) skulle tilplantes efter

samråd med vedkommende amtsråd. Hertil bevilgedes årligt 4000 kr., hvoraf staten betalte 7/10 og amtet 3/10; der skulle hvert sted ansættes en plantør med en årlig løn af 800 kr., medens tilsynet blev overdraget et amtsrådsmedlem i forening med Riegels.

Riegels var fast besluttet på at nå dette mål, som han mente bedst blev nået ved anlæg af blandingskulturer. Han siger i et cirkulære af 18/10 1860 til plantørerne: "At Blanding altid maa finde Sted er nødvendigt for enhver Plantning paa mager Jordbund, og altsaa fornemmelig i Klitterne hvor det ene Træe skal hjælpes frem ved det andet, og hvor man allerede har Beviis nok for det anførte . . . Udfaldet af det første Trienniums Beplantning skal den 1ste April 1862 begrunde hele Klittebeplantningens Fremtid; og med denne Overbeviisning for Øie der følger mig Nat og Dag kan det vel ikke undgaaes at jeg stundum gjentager de vigtigste Momenter der skulle befordre et godt Udfald, men jeg har i mine mangeaarige Erfaringer seet hvor let man kan skuffes i sine Forventninger". I et cirkulære af 17/12 1860 siger han: "Jeg kan ikke ende det gamle Aar og ønske Planteurene Held og Lykke til Deres Arbejder i Klitterne i det sig nærmende nye Aar der saavel for Plantesagen som for Planteurenes Fremtid bliver af megen Vigtighed; uden med den Alvor hvormed ethvert tænkende Menneske betragter Aarsskiftet at afslutte et Regnskab med dem saaledes som jeg gjør det med mig selv i min Gjærning. Jeg nærer det Haab at der maae forundes mig endnu saa lang Levetid at det begyndte Værk maae være vel begrundet saavel i Regjeringen som i Medborgernes Tillid; og jeg vil kun blive istand dertil ved Planteurens Dygtighed og Iver samt en nøie Iagttagelse af alle de Eiendommeligheder der er Klittebeplantningen egen i Sammenligning med anden Skovplantning . . . og jeg vil saaledes begynde det nye Aar med den Fortrøstning at der fra min Side var gjort hvad der var muligt for at de betydelige Summer der af Staten anvendes til Klitternes Beplantning maatte blive dets væsentligste Bidrag til at al Sandflugt engang kan ophøre og Klitternes betydelige Areal vorde til Nytte for hele Jylland. . . Jeg gjentager endnu engang ved det gamle Aars Slutning den tidligere udtalte Sætning at "Klitteculturen maae i alle dens Dele udføres med en militair Nøiagtighed"; thi ligesom de bedste Love ikke kunne nytte i et Land hvor de overholdes med Lunkenhed, saaledes kunne ikke de bedste instructoriske Bestemmelser frugte ved Klittebeplantningen naar de ikke med Samvittighedsfuldhed efterfølges i alle deres tilsyneladende Ubetydeligheder, og uden at Planteurene ere gennemtrængte af den samme Iver som jeg. Med de fleste af dem er det Tilfældet, og derfor træder jeg ogsaa ind i det for os saa vigtige Aar 1861 med det bedste Haab . . ."

Riegels døde imidlertid allerede den 9. januar 1861 efter knap 8 års arbejde i klitterne. Det var da heller ikke store resultater, der var opnået; men Riegels er dog trods alt klitplantningens egentlige banebryder, og hans første plantninger i "Gryden" besøges hvert år af mange forstmænd, indenlandske som udenlandske.

Mindestenen er rejst på afdøde overklitfoged Rasmussens initiativ, idet han fandt, at den blanding af ædelgran, skovfyr og eg, der er den dominerende i "Gryden", for længst burde have været brugt som eksempel ved tilplantning af selve klitarealet, og han

havde ønsket, at mindestenen skulle have stået lige så meget som en opfordring til at fortsætte de af Riegels påbegyndte blandingskulturer som et minde over den mand, der stod bag dem.

Litteraturhenvisninger:

L. Esmarch: Historisk Efterretning om Sandflugten i Nørre-Jylland. 1817.

H. F. Riegels: Mindet fra Snoghøj. Vejle Amts Aarbøger 1912.

J. P. F. Bang. De nord- og vestjydske Klitters Bepantning 1889.

Ejv. Christensen: Klitvæsenet. Danske Forstmænd 1944.

Ejv. Christensen: Klitplantningen og dens mænd gennem 100 år. Skovbrugstidende 1954.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1969, side 261-268).